

Slované ve střední Evropě

Periodizace a hlavní rysy

- **Časně slovanské období – (±)600 – 650**
 - *Příchod(!?) slovanského obyvatelstva*
 - *keramika pražského typu (KPT)*
 - *příchod Avarů, Sámova říše*
- **Starohradištní období – předvelkomoravské – 650 – (±)800**
 - *rozvoj keramiky – keramika středodunajské kulturní tradice*
 - *? vzniku prvních centrálních (ne)opevněných sídlišť*
 - *porážka Avarů Karlem Velikým*
- **Středohradištní období – velkomoravské /povelkomoravské období (±)800–950**
 - *vznik a zánik Velké Moravy / vzestup přemyslovské dynastie*
 - *rozvoj materiálního bohatství / výrazná sociální stratifikace*
 - *Křesťanství / příchod starých Maďarů*
- **Mladohradištní období – 950–1200**
 - *stabilizace přemyslovského knížetství / přechod k vrcholnému středověku / mincovní ekonomika / počátek měst*

Písemné prameny:

- Jordanes (†552) *Getica* (O záležitostech a dějinách Gótů)
- Prokopios z Kaisareie (cca 500 – cca 565) *De bello Gothico*
- *Strategikon* – Pseudo-Maurikios (byzantský císař, 539-602)
- Paulus Diaconus (720/30-797/99) – *Historia Langobardorum*
- Kronika tak řečeného Fredegara – (7. stol.) latinsky psaná burgundská kronika, jediný soudobý pramen k Sámově říši
- Einhard (775-840): *Anales regni Francorum*
- *Annales Fuldenses*
- Geograf bavorský *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* – 9. stol. Popis měst a území na severní straně Dunaje, soupis etnik za východní hranicí franské říše, Čechové a Moravané

- Konstantin VII. Porfyrogennetos: *De administrando imperio* (905-959) - i zprávy o zemích a národech sousedících s Byzancí, zprávy o Velké Moravě, pověst o třech synech knížete Svatopluka
- Žitije Konstantina Filozofa, Žitije Methodija arcibiskupa moravského
- Ibrahím Ibn Jákúb (10. stol.) – 962/966 navštívil Prahu
- Legendy Václavské a Ludmilské, Legenda Kristiánova (10. stol.)

Edice nejstarších písemných pramenů k našemu území:

Magnae Moraviae fontes historici - Prameny k dějinám Velké Moravy.

- I. Annales et chronicae, Pragae-Brunae MCMLXVI (ed. D. Bartoňková, L. Havlík, Z. Masařík, R. Večerka)
- II. Textus biographici, hagiographici, liturgici, Brno MCMLXVII (ed. D. Bartoňková, L. Havlík, J. Ludvíkovský, Z. Masařík, R. Večerka)
- III. Diplomata, epistolae, textus historici varii, Brno MCMLXIX (ed. D. Bartoňková, L. Havlík, I. Hrbek, J. Ludvíkovský, R. Večerka)
- IV. Leges-textus iuridici, supplementa, Brno MCMLXXI (ed. D. Bartoňková, K. Haderka, L. Havlík, J. Ludvíkovský, J. Vašica, R. Večerka)
- V. Indices, Brno MCMLXXVII (ed. L. E. Havlík).

Legendy a kroniky vztahující se k Přemyslovskému knížetství:

- Kosmova kronika - *Chronica Boemorum* (1119-1125)
- **Svatováclavské a svatoludmilské legendy:**

Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho babičky svaté Ludmily, latinsky originál: **Vita et passio sancti Wenceslai et sanctae Ludmilae avae eis** (vznik na konci 10. století)

První staroslověnská legenda – datována do doby brzy po smrti Václava, 2. pol. 10. století

Crescente fide – nejstarší latinská legenda z poslední třetiny 10. století

Gumpoldova legenda z konce 10. století, dílo mantovského biskupa

Laurentiova legenda od mnicha Laurentia z italského kláštera na hoře Monte Cassino, asi z konce 10. nebo 1. pol. 11. století

Fuit in provincia Boemorum – ludmilská legenda z 20tých let 10. stol nebo až z 12. stol.

Badatelé věnující se nejstarším písemným pramenům české historie – kronikám, legendám: Dušan Třeštík; David Kalhous; Nechutová Jana; L. E. Havlík; Kolár Jaroslav; Králík Oldřich; Martin Wihoda; Libor Jan

Terminologické základy k otázkám etnogeneze

- Etnogeneze: je proces formování nového národa, kmene či etnika, během něhož se určitá skupina lidí vydělí z širěji chápaného kulturního rámce svého okolí a počne sebe sama vnímat jako etnicky odlišnou. Zrod jakéhokoliv etnika je dlouhý a komplikovaný, kulturně-historický proces, který může trvat staletí až tisíciletí.
- Etnicita: pojem užívaný zejména v sociologii a kulturní antropologii. Sociologie považuje etnicitu za soubor naučených kulturních praktik, jimiž se skupiny definují a navzájem od sebe odlišují, a to především v oblasti jazyka a dějin, původu (včetně toho mytického), náboženství a "zdobení" (těla, kroj). Tato definice bývá ovšem kritizována pro svou obecnost, která neumožňuje dostatečně etnicitu odlišit od pojmu kultura.
- Ethnos/Etnikum: ἔθνος, *ethnos*, tj. *lid*: je souhrn jedinců sdílejících společnou etnicitu. Používá se také jako synonymum pro etnickou skupinu, národ, kmen. Příslušníky etnika spojuje pocit sounáležitosti, víra ve společný původ a dějiny, společné označení sama sebe a kulturní prvky odlišující je od jiných etnik.
- Národ: (*natio*) je společenství lidí, kteří se hlásí ke stejné národnosti. Jazykově pojem odpovídá společnému místu či společným předkům. Tímto pojmem se v různých zemích a jazycích odlišují zcela rozdílné sociální organismy. Rozlišuje se tak zejména mezi politickým a etnickým národem. Etnický národ: všichni jedinci, kteří hovoří stejným jazykem, sdílejí stejnou historii a kulturu. Politický národ: stojí na občanství, jedinci jsou teritoriálně soustředěni ve státě, jsou jeho občany a mají oprávnění účastnit se politiky a uplatňovat svou suverenitu

Co předcházelo slovanské expanzi?

Przeworská kultura

- od 2. stol. BC po 5. stol. AD
- dnešní centrální a jižní Polsko, západní Ukrajina, v pozdějších fázích s přesahem až na naše severní a východní území
- hospodářství – zemědělství, zpracování železa
- sídliště – neopevněná, v blízkosti řek
- obydlí – většinou nadzemní sloupové konstrukce s hliněnou pecí v rohu; i zahloubená obydlí, pec i mimo samotný obytný objekt
- pohřební ritus – žárový, s raritním výskytem inhumace; kremace – v urně, jámě nebo rozsypaná bez zahloubení – tzv. vrstvé hr.
 - keramika – na kruhu točená i v ruce dělaná; převažují hrncovité tvary s max. výdutí v horní polovině výšky, plastické výčnělky
 - ostruhy s háčky
 - multietnická

Zarubiněcká kultura:

- od konce 3. stol. BC do konce 2. stol AD
- lokální varianta przeworské kultury ?

- rozšíření – střední a horní Podněpří a Pripjaťské Polesí (dnešní Ukrajina a Bělorusko)
- hospodářství – zemědělství, železářství,
- sídliště – opevněná i neopevněná, v blízkosti řek, na ostrožnách
- obydlí – zahlobené pravoúhlé stavby s hliněnými otopnými zařízeními
- pohřební ritus – žárový, jámové hroby na tzv. pohřebních polích
- keramika – na kruhu točená i v ruce dělaná; nádoby s leštěným povrchem (misky, hrnky), nádoby se zdrsňeným povrchem (džbány, hrnky, ploché misky, pokličky), plastické lunetky
- kulturu poprvé popsal a charakterizoval v roce 1901 archeolog českého původu Vikentij Vjačeslavovič Chvojka

Čerňachovská kultura:

- kultura Sântana de Mureș – Čerňachov/Čerňachiv
 - od 2. stol. BC po 5. stol. AD
 - dnešní Ukrajina, přilehlé části Rumunska, Moldavska, Běloruska, mezi dolním Podunajím a Dněprem
 - hospodářství – zemědělství, zpracování železa; dálkový obchod s antickými centry
 - sídliště – velká neopevněná, v blízkosti řek
 - obydlí – zahlobené stavby – tzv. zemnice, nadzemní bezzákladové srubové konstrukce pravoúhlého tvaru, uvnitř s otopným zařízením; sídlištní struktury dvorcového charakteru
 - pohřební ritus – birituální, častější je inhumace v oválných hrobových jámách, často s výklenky, mohyly, žárové hroby – v popelnicích, jámách
 - keramika – na kruhu točená (použití rychle rotujícího kruhu) i v ruce dělaná;
- ve starších fázích – keramika s drsným povrchem, v mladších fázích – vlešťovaná výzdoba
- znali antické mince
 - multietnická – Germáni, Slované, Géro-Dákové, Sarmaté aj.

Čas expanze slovanských kmenů do široké oblasti Evropy

Kultura Praha –Korčak / Kultura s keramikou pražského typu

- 5. – 8. stol.
- Korčak – sídliště poblíž Žitomiru na Ukrajině
- sídelní oikumena – na západě Čechy, Morava, Slovensko, Dolní Rakousko, střední Německo, na východě povodí řeky Pripjať, střední Dněpr, Západní Bug, na jihu – zasahuje až k Dněstru (Korčak), na severu – Polsko, Polabí, Posálí
- **keramika pražského typu (KPT):** v ruce lepená, nezdobená; ovoidní hrnce s max. výdutí v horní 1/3 výšky; krátký nevýrazný okraj

Kultura Koločin – Tušemlja:

- 5. – 8. stol. AD (starší název Koločin – Akatov, sídliště – pohřebiště), Koločin – gomelská oblast v Bělorusku, Tušemlja – hradisko na řece Sož na východě Běloruska
- povodí horního Dněpru
- typická jsou ostrožní hradiska refugiálního charakteru; na běžných neopevněných sídlištích se vyskytují jako hl. typ obytného objektu čtvercové zemnice, výskyt také nezahlobených objektů se sloupovou konstrukcí
- keramika – ručně lepená, bikónických tvarů, s široce otevřeným okrajem, výskyt misek
- výskyt ženských ozdob baltského typu zdobených jamkovým emailem, spony, náramky s rozšířenými konci, u mužů opasky zdobené bronzovými plíšky
- Pohřební ritus – žárový – v urnách, jamách, ploché i pod mohylami

Kultura Peňkovka:

- 5. – 8. stol. AD, kodifikovaná v 50. letech 20. stol.
- na středním a dolním Dněpru, dnešní Ukrajina, přilehlé části Rumunska a Moldávie
- sídliště se většinou nacházela na terasách řek a byla lineárně strukturována
- zahlobená obydlí mají většinou čtvercový půdorys, s ohništěm v rohu
- hospodářství – zemědělství s vysokou technickou úrovní zemědělských nástrojů; výroba šperků; výskyt ozdob typu Martynovka-Čadjavica – trapezoidní a spirálovité závěsky
- keramika – ručně lepená, převládají bikónické tvary hrnců s ven vyhnutým okrajem, výskyt plochých misek
- pohřebiště – žárový ritus, převládá bezurnové pohřbívání – v lesostepní zóně; v otevřené stepy – výskyt inhumace – přičítá se turkickým/nomádkým vlivům

Etnogenetické teorie o původu Slovanů

tzv. Vislo-oderská teorie vzniku slovanského etnika

Tadeusz Lehr-Splawiński; Valentin Valentinovič Sedov

- vývoj už od mohylových kultur a popelnicových polí d. B. až po kulturu grobów podkloszowych/4.-2. stol. p.K.; Germáni, Italikové, Ilyrové, Kelti, Slované) → przeworská, zarubiněcká k. → Slované

Veneti – nositeli slovanských kultur v severních oblastech střední a V Evropy, kulturní komplex Koločin - Tušemlja

Antové – tvůrci peňkovské kultury na jihu Ukrajiny a V Balkánu

Sklaveni – v rámci pražsko-korčakovské kulturní skupiny – Z Balkán, střední tok Labe, Panonie, Z Ukrajina

tzv. Krakovská škola – Dněperská teorie:

Opozitní teorie

Kazimierz Godłowski

Dněperská teorie – „Pripjaťské bažiny“

Zamítá návaznost raně středověkých slovanských kultur (Praha-Korčak, Koločin, Peňkovka) na kultury pozdně římského horizontu (przeworská, čerňachovská, zarubiněcká)

Rozdílnost mezi nimi (staré kontra nové)

Naopak poměrně jednodušší charakteristika raně středověkých slovanských kultur

Pracuje s kulturní a jazykovou balto-slovanskou jednotou

Jednotná charakteristika raně středověkých slovanských kultur ve smyslu:

- 1) Výrazně zemědělské kultury
- 2) Řemesla na nízkém stupni organizace
- 3) V ruce dělaná keramika
- 4) Nevelké otevřené osady u řek
- 5) Zemnice s otopným zařízením v rohu
- 6) Žárový pohřební ritus, chudý inventář, žádný důraz na složité konstrukce hrobů
- 7) Materiální kultura i jazyk Slovanů v časně slovanské fázi byly nápadně jednotné, z čehož vyplývá, že se nemohly vyvíjet po delší dobu na rozsáhlém území, nýbrž na malé kompaktní ploše

Pojmenování Slované (Germáni atd.) představuje v historických pramenech spíše etnografickou klasifikaci či kolektivní označení jistého spektra sociálních, kulturních, politických jednotek (Sasové, Vandalové, Gepidi atd.)

Od Baltu po egejské moře – byly jednotnou etnickou komunitou?

Velmi pravděpodobně ne

Spíše šlo o souhrn menších společenstev – hlavní znak – prostý zemědělský způsob života bez výrazné sociální stratifikace – tzv. časně slovanský kulturní model a pravděpodobně i jazyk

Tzv. časně slovanský kulturní model

- Neopevněné nevelké zemědělské osady převážně v nivách velkých řek, dominance prosa
- Obytný dům: čtvercová zemnice v rohu s otopným zařízením; zásobnice vakovitého tvaru
- Keramika pražského typu
- Žárový pohřební ritus
- „Pohanství“
- Nevýrazná sociální stratifikace
- Nezájem participovat na římsko-antickém kulturním dědictví

LITERATURA:

Barford, P. M. 2001: The early Slavs: culture and society in early medieval Eastern Europe. Ithaca.

Brather, S. 2004: Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie: Geschichte, Grundlagen und Alternativen. Berlin.

Curta, F. 2001: The making of the Slavs: history and archaeology of the lower Danube region, c. 500-700. Cambridge.

Curta, F. 2021: Slavs in the making: history, linguistics and archaeology in Eastern Europe (ca. 500 - ca. 700). London.

Dostál, B. 1982: K časně slovanskému osídlení Břeclavi-Pohanska. Praha.

- Kuna, M. – Profantová, N. a kol. 2005: Počátky raného středověku v Čechách: archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha.*
- Macháček, J. – Milo, P. 2019: Das frühmittelalterliche Hügelgräberfeld von Bernhardsthal. Krems.*
- Parczewski, M. 1993: Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen. Wien.*
- Urbańczak, P. 2011: "Neslované" o počátcích Slovanů. Praha.*